

НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ДОРОЖНЬО- ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ.

Грибачова І.П., к.ю.н.
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
Навчально-науковий інститут права
Сумський державний університет

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань цивільно-правової відповідальності та відшкодуванню моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди. В статті аналізуються порядок та підстави відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, а також проблемні аспекти доказування та визначення критеріїв розміру грошової компенсації за спричинені фізичні чи моральні страждання. Відсутність чіткого визначення моральної шкоди через суб'єктивність сприйняття моральних страждань та виміру душевних переживань, відсутність критеріїв еквівалентності та грошового вираження, створює ряд наукових дискусій в справах про відшкодування моральної шкоди. Процесуальний порядок стягнення та доказування розміру моральної шкоди також породжує на практиці багато питань, так як не встановлено чітких критеріїв, мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування за завдані моральні страждання. Аналізуються питання суб'єктного складу, виникає багато питань з приводу того, хто і в якому розмірі повинен відшкодувати моральну шкоду, особливо у випадках, коли транспортний засіб належить юридичній особі, або іншій фізичній особі, яка не курувала ним в момент дорожньо-транспортної пригоди. Також окремо окреслюються питання відшкодування моральної шкоди страховиками та їх взаємодія з потерпілою особою та заподіювачем шкоди. Аналізуються положення судової практики, а саме висновки Верховного Суду, які визначають основні

підходи у вирішенні даної категорії справ, але в той же час, деякі з них потребують законодавчого закріплення. Отже відсутність чітких критеріїв визначення розміру грошової компенсації за спричинені моральні страждання, а також відсутність мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування породжують умови правової невизначеності, що призводить до нестабільності судової практики.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, потерпілий відшкодування шкоди, моральна шкода, страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів.

The article is assigned to the current nutritional and legal status and development of the moral damage, equipped with the road and transport facilities. The statistic analyzes the order and presentation of moral damage, inherited road transport suitability, as well as problematic aspects of proof and endorsement of criteria in the range of penny compensation for moral standards of citizens of the country. The visibility of the clear value of moral damage through the sub-activity of the assessment of moral citizens and the scale of mental experiences, the visibility of criteria for the equivalence and penny of scientific research, the development of a number of scientific criteria The procedural order of development and proof of compliance with moral norms created for practical purposes, since they are not created in accordance with modern critics, international and maximal aspects of the production of past generations. Analytical processing of subsidies on the basis of a particular enterprise, including in one production system, in selected drops, when using vehicles suitable for use in vehicles, during the collection of data suitable for use in vehicles. The issues of compensation for non-pecuniary damage by insurers and their interaction with the victim and the person who caused the damage are also outlined separately. The provisions of judicial practice are analyzed, namely the conclusions of the Supreme Court, which determine the main approaches in resolving this category of cases, but at the same time, some of them require legislative consolidation. Thus,

the lack of clear criteria for determining the amount of monetary compensation for moral suffering, as well as the lack of minimum and maximum amounts of monetary compensation create conditions of legal uncertainty, which leads to instability of judicial practice.

Key words: civil and legal visibility, reparation of material and moral damage, injured, insurance of civil and legal liability of owners of the transport vehicles.

Постановка проблеми. Відшкодування моральної шкоди є проблемним питанням як в наукових, так і в практичних аспектах. Шкода спричинена внаслідок дорожньо-транспортної пригоди (надалі -ДТП) відшкодовується потерпілому, а у випадку його загибелі, членам його сім'ї. Як вказано в п. 4 ст. 23 ЦК України, моральна шкода відшкодовується незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню та не пов'язана з розміром цього відшкодування [1]. Таким чином постає питання, як визначається розмір грошового відшкодування за завдану моральну шкоду, спричинену внаслідок ДТП, якими способами доказується розмір моральної шкоди, та хто повинен її відшкодувати? Отже дана стаття присвячена правовому аналізу наукових джерел та судової практики щодо доказування та відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відшкодування моральної шкоди було предметом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, таких як Ердалевський А.М., Сліпченко О.І., Чернадчук В.Д., Паліюк В.П., Отрадна О.О., Шимон С.І., але на сьогодні, відсутній комплексний науково-практичний аналіз відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Метою статті є науково-практичне дослідження визначення, підстав, критеріїв та способів доказування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП.

Виклад основного матеріалу. Скоєння ДТП внаслідок порушення правил дорожнього руху є дуже розповсюдженим явищем в Україні та за її межами, і такі дії входять до категорії найбільш поширених правопорушень.

Відповідно до ч.1 ст. 2 Кодексу цивільного захисту України, дорожньо-транспортна пригода - подія, що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, внаслідок якої загинули або зазнали травм люди чи заподіяна шкода майну [2]. Залежно від наслідків такої дорожньо-транспортної пригоди може наставати кримінальна, адміністративна та цивільно-правова відповідальність. Відповідно до загальних положень деліктної відповідальності шкода завдана неправомірними діями особистим немайновим правам, майну фізичної чи юридичної особи відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини заподіювача, якщо шкода завдана внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки. Як відомо, транспортні засоби відносяться до джерел підвищеної небезпеки і до цивільно-відповідальності притягаються особи, які на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право) володіють транспортним засобом, але можуть уникнути відповідальності, якщо доведуть, що шкода завдана внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Відповідно до ст. 23 ЦК України моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення

його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості [1]. Інше визначення моральної шкоди надає судова практика, а саме п.3 Постанови ВСУ від 31.03.1995р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», в якій зазначається, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. [3]. Отже, наявність тілесних ушкоджень внаслідок ДТП, які призвели до тимчасової втрати працездатності (тобто відчуття фізичного болю та страждань і у зв'язку з цим погіршення якості життя), а також знищення чи пошкодження майна (автомобіля, велосипеда, тощо), визначається як наявність презумпції моральних страждань.

Відповідно до загальних підстав цивільно-правової відповідальності обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної (немайнової) шкоди підлягають: наявність такої шкоди, протиправність діяння її заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою і протиправним діянням заподіювача та вини останнього в її заподіянні. Суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить, а також інші обставини, що мають значення для вирішення спору [4].

Справи про відшкодування моральної та матеріальної шкоди, завданої внаслідок ДТП можуть розглядатись судом в кримінальному провадженні за цивільним позовом, який подається до початку розгляду справи по суті (ч.1

ст. 128 КПК України), а також можуть розглядатись в порядку цивільного провадження за окремим цивільним позовом. В такому випадку протиправність діяння заподіювача шкоди повинно підтверджуватись вироком суду. При підготовці цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок ДТП слід визначитись з належністю сторін. Відповідачами можуть бути, як фактичний заподіювач шкоди (водій), так і власник транспортного засобу (джерела підвищеної небезпеки), так як відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК України шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку [1]. Позивачем є потерпіла особа, а також особи визначені в ст. 1200 ЦК України (діти, чоловік, дружина, батьки) у разі смерті потерпілого. Зазвичай власник транспортного засобу (джерела підвищеної небезпеки) повинен мати поліс страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, і в такому разі відшкодування матеріальної та моральної шкоди покладається на страховика (страхову компанію). При цьому, в Законі України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004 року [5] не передбачено обов'язкового досудового порядку врегулювання питання з приводу виплати страхового відшкодування, отже особа, яка вимагає такої виплати, за власним розсудом може звернутись із заявою безпосередньо до страховика чи звернутись безпосередньо до суду.[6]

Потерпілому як кредитору належить право вимоги в обох видах зобов'язань – деліктному та договірному. Він вільно, на власний розсуд обирає спосіб здійснення свого права шляхом звернення вимоги виключно до особи, яка завдала шкоди, про відшкодування цієї шкоди або шляхом звернення до страховика, в якого особа, яка завдала шкоди, застрахувала свою цивільно-

правову відповідальність, із вимогою про виплату страхового відшкодування, або шляхом звернення до страховика та в подальшому до особи, яка завдала шкоди, за наявності передбачених статтею 1194 Цивільного кодексу України підстав [7]. В останньому випадку до страховика потерпілого переходить право вимоги до завдавача шкоди у деліктному зобов'язанні у межах виплаченого потерпілому страхового відшкодування. Після такої виплати деліктне зобов'язання не припиняється. У ньому відбувається заміна кредитора: до страховика потерпілого переходить право вимоги, що належало цьому потерпілому у деліктному зобов'язанні, у межах виплаченого йому страхового відшкодування. Такий перехід права вимоги є суброгацією, а не регресною вимогою[8].

При вирішенні позовних вимог про відшкодування моральної шкоди, завданої порушенням страховиком зобов'язань за договором страхування, слід виходити з того, що правовідносини сторін за договором страхування є зобов'язальними. У випадку порушення зобов'язання моральна шкода може бути відшкодована лише тоді, коли це встановлено договором або законом (стаття 611 ЦК). Зокрема, можливість відшкодування моральної шкоди передбачена у відносинах у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (статті 9, 22)України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [5]. Відповідно до зазначених статей страховиком відшкодовується потерпілому (фізичній особі), який зазнав ушкодження здоров'я під час дорожньо-транспортної пригоди, моральна шкода у розмірі п'яти відсотків страхової виплати за шкоду, заподіяну здоров'ю. Відповідно до статті 1194 ЦК України особа, яка застрахувала свою цивільну відповідальність, у разі недостатності страхової виплати (страхового відшкодування) для повного відшкодування завданої нею шкоди зобов'язана сплатити потерпілому різницю між фактичним розміром шкоди і страховою виплатою (страховим відшкодуванням) [1].

Таким чином, відшкодування заявленої потерпілим моральної шкоди всеодно покладається на заподіювача шкоди або власника транспортного засобу. У випадку, якщо роботодавець являється власником автомобіля (чи орендарем) та передав у користування своєму водієві (який має трудовий чи інших договір з роботодавцем) транспортний засіб для виконання останнім своїх трудових обов'язків, то за шкоду завдану потерпілому повинен відповідати саме роботодавець.

При визначенні розміру відшкодування моральної шкоди необхідно враховувати, що моральну шкоду не можна відшкодувати в повному обсязі, так як немає (і не може бути) точних критеріїв майнового виразу душевного болю, спокою, честі та гідності людини. Будь-яка компенсація моральної шкоди не може бути адекватною та достатньою аби компенсувати людські страждання, тому її розмір може мати суто умовний вираз.

Проблемні питання виникають на стадії доказування наявної моральної шкоди, визначення обсягу, та обчислення її розміру. Для фізичної особи моральна шкода є категорією психологічного характеру і невід'ємно пов'язана з самою особою, її суб'єктивним відчуттям, розумовою діяльністю, життєвими обставинами. Тому визначення обсягу моральної шкоди має суб'єктивний характер, і на сьогодні, не визначено мінімальних та максимальних розмірів відшкодування моральної шкоди. Наявність моральної шкоди та обґрунтування її розміру залежить від способів доказування, якими можуть бути, в тому числі, висновки експертів. При цьому, висновки експертних психологів про наявні психологічні страждання можуть не прийматись судом до уваги і не є обов'язковими при прийнятті рішення. В такому випадку необхідно проводити судово-психологічну експертизу щодо заподіяних моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди. Слід відзначити, що в Україні Міністерством юстиції України атестована та зареєстрована в Реєстрі методик проведення судових експертиз «Методика психологічного дослідження у справах щодо

заподіяння моральних страждань особі та відшкодування моральної шкоди» від 18.01.2019р. Отже, на сьогодні, проведення експертизи є основним засобом доказування розміру наявної моральної шкоди. Але через значні витрати на проведення судово-психологічної експертизи, такий засіб доказування досить рідко застосовується в судовій практиці. Також, слід відмітити, що навіть наявність судово-психологічної експертизи в обґрунтування розміру моральної шкоди не завжди є достатнім та переконливим доказом в присудженні судом грошової компенсації. Так Верховний Суд пришов до висновку, що під час задоволення позовних вимог потерпілого у кримінальному провадженні за ст. 286 КК висновок експерта, в якому визначено орієнтовний розмір грошової компенсації потерпілому, не є обов'язковим для суду. При визначенні розміру суми, яку необхідно стягнути із засудженого у рахунок відшкодування заподіяної потерпілому моральної шкоди, місцевий суд констатував, що її встановлено з урахуванням вимушених змін звичайного способу його життя й зусиль, які необхідно буде докласти для відновлення здоров'я. Обґрунтовуючи своє рішення, суд послався на висновок судово-психологічної експертизи, згідно з яким встановлено можливий орієнтовний розмір грошової компенсації потерпілому за завдані страждання – 72 розміри МЗП за завдані страждання на момент винесення відповідного рішення суду. Однак суд не врахував, що згідно з ч. 10 ст. 101 КПК висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, і вказаний вище висновок психологічної експертизи не звільняв суд від необхідності обґрунтувати та вмотивувати своє рішення в частині цивільного позову виходячи із засад розумності, виваженості та справедливості. Так, рішення суду про стягнення із засудженого (як цивільного відповідача) саме 288 456 грн у рахунок відшкодування моральної шкоди не можна визнати таким, що повною мірою відповідає вищезазначеним критеріям [9]. Таким чином, заявлений потерпілим розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди

повинен доводитись в сукупності всіма належними та допустимими засобами доказування, які суд оцінює на власний розсуд, обмежуючись лише принципами розумності, виваженості та справедливості.

Висновки Проаналізовані в даній статті окремі аспекти відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок дорожньо-транспортної пригоди приводять до висновку, що відсутність чітких критеріїв визначення розміру грошової компенсації за спричинені моральні страждання, а також відсутність мінімальних та максимальних розмірів грошового відшкодування породжують умови правової невизначеності, що призводить до нестабільності судової практики. Отже ці питання потребують ґрунтовних наукових досліджень та відповідних змін законодавства. Слід відмітити, що існують спроби врегулювання вищезазначених питань на законодавчому рівні. Так у Верховній Раді України зареєстрований проєкт Закону «Про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди)» від 23.07.2020р. №3929 [10], яким передбачається заснування діяльності окремих експертів (фахівців), які будуть уповноважені визначати розмір грошового відшкодування завданої моральної шкоди в різних сферах суспільних відносин. Але в той же час в цьому проєкті відсутні концептуальні засади, а саме критерії та розміри відшкодування моральної шкоди, що і потребує подальшого доопрацювання.

Література

1. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003. URL :
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 20.09.2021)
2. Кодекс цивільного захисту від 02.10.2012. URL :
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>(дата звернення: 20.09.2021)

3. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 № 4. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 20.09.2021)
4. Маріц Д. О. Відшкодування моральної шкоди у договорах обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=258> (дата звернення: 20.09.2021).
5. Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 01.07.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1961-15#Text> (дата звернення: 20.09.2021)
6. Колінько Цагик Проблеми доведення моральної шкоди за законодавством України URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/6.pdf> (дата звернення: 20.09.2021).
7. Постанова Касаційного господарського суду від 04.03.2021 справа №910/4720/20 URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/95433330?fbclid=IwAR1QR0cfOXRYcdykAlpYct6S1PmJIYBsYj8NCcu4C_3XTJT5x4m6yJS5LHg (дата звернення: 20.09.2021).
8. Постанова Верховного Суду від 04.07.2018 № 755/18006/15-ц. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/75296543> (дата звернення: 20.09.2021).
9. Постанова Касаційного кримінального суду від 21.05.2020 у справі № 202/3076/18 URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/89479850> (дата звернення: 20.09.2021).
- 10.Проект Закону «Про відшкодування втрат немайнового характеру (моральної шкоди)» від 23.07.2020р. №3929 URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=69595 (дата звернення: 20.09.2021).